

כיצד נפרעים לנזקים מחמזיק

ר' בועז בארי

הקדמה

כאשר אדם מזיק את חברו עליו לשלם לו תשלומי נזיקין.

המשנה בגיטין (פרק ה משנה א) אומרת ששמין לניזקין בעידית. דהיינו - כאשר באים לשלם לניזק קרקע, צריך לשלם לו מהקרקע הכי טובה שיש למזיק. זה כתוב להדיא בפרשת משפטים: "מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם".

עלינו לברר מה הדין כאשר משלם בדברים אחרים (כסף או מטלטלים), האם יש עדיפות לאופן תשלום מסויים, או שכל צורות התשלום שוות. ננסה לעמוד על הסברי הראשונים בסוגיות וכיצד נפסק להלכה. לבסוף ננסה להסביר את שורש המחלוקת ואת יסוד חיוב תשלומי נזיקין.

כיצד משלמים - הסוגיות והיחס ביניהן

הגמרא ב"ק ז. אומרת:

רמי ליה אביי לרבא: כתיב "מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם" - מיטב אין מידי אחרינא לא, והתניא "ישיב" לרבות שוה כסף ואפילו סובין?

לבסוף מתרצת הגמרא ז:

כי אתא רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע מבי רב פרשוה - כל מילי מיטב הוא דאי לא מזדבן הכא מזדבן במתא אחריתי, לבר מארעא דליתיה ליה ממיטב כי היכי דלקפוץ עלה זבינא.

פשטות דברי רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע היא שאין הבדל בין כסף, שווה כסף ולהלן שוי"כ) ואפילו סובין, או מיטב (קרקע מעולה), והמזיק יכול לבחור כיצד לשלם ממה שיחפוץ.

וכן נראה מרש"י (שם ד"ה מיזדבן במתא אחריתי):

והכי מתרצי קראי - בשדות יתן מיטב, ובמטלטלים אפי' סובין.

בדף ט. אומרת הגמרא:

רב הונא אמר או כסף או מיטב. איתיביה רב נחמן לרב הונא - ישיב לרבות שוה כסף אפילו סובין? הכא במאי עסקינן בדלית ליה. אי דלית ליה פשיטא? מהו דתימא אמרינן ליה זיל טרח זבין ואיתי ליה כסף קמ"ל.

רש"י שם (ד"ה אמר רב הונא) הסביר שרב הונא קאי אדלעיל (ו), ובא לתרץ את קושיית אביי. תוס' (ד"ה רב הונא) הסבירו שרב הונא לא הספיק לסיים דבריו, ועיקר תירוצו הוא שבאמת

עדיף לשלם מיטב (או כסף), ואם אין לו - אפשר לשלם סובין.

לפי רש"י יוצא שישנה מחלוקת בין האמוראים: רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע סוברים שהמזיק יכול לפרוע מכל מאי דבעי - כסף, סובין, או מיטב. רב הונא סובר שדוקא כסף או מיטב, ורק בדלית ליה יכול לשלם סובין.

שיטת הרי"ף

הרי"ף בסוגייתנו (ב.) מיישב את הסתירה:

והאי דבעינן מיטב שדהו ומיטב כרמו הני מילי היכא דיהיב ליה ממקרקעי, אבל אי יהיב ליה ממטלטלי כל מידי דיהיב ליה מיטב ניהו, ואפילו סובין, דאי לא מזדבן הכא מזדבן הכא, דתניא כסף ישיב לבעליו לרבות שוה כסף ואפילו סובין. ואף על גב דפליגי רב הונא ורב אסי, הא קיימא לן כרב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע דבתראי ניהו.

הרי"ף פוסק כרב פפא ורב הונא בדר"י, על פי הכלל הנקוט בידינו שהלכה כבתראי.

שיטת ר"ת

תוס' (ד"ה רב הונא) מביא את דברי הרי"ף וכותב שר"ת חולק עליו:

ובספר רב אלפס פירש דרב הונא בריה דרב יהושע ורב פפא דלעיל [ז:]: פליגי אדרב הונא דהכא... ופסק כרב פפא וכרב הונא בריה דרב יהושע שהם בתראי. ור"ת אין סובר כן, דמפרש שיש ג' דינים: בנזקין - או כסף או מיטב, ואי לית ליה אפי' סובין. ובעל חוב - אי אית ליה זוזי לא מצוי לסלקו אלא בזוזי, כדמוכח בהכותב (כתובות דף פג.) גבי ההוא תולה מעותיו בנכרי הוה, ואי לית ליה זוזי לא יאמר ליה זיל טרח וזבין ואייתי זוזי כדאמר התם... ופועל - אי לית ליה לבעל הבית זוזי אמר ליה זיל טרח וזבין ואייתי זוזי כדמוכח בהבית והעלייה (ב"מ דף קיח.) דאין יכול לומר לו טול מה שעשית בשכרך.

הרא"ש (פרק א סימן ה) מסביר מדוע ר"ת חרג מהכלל הנקוט בידינו שהלכה כבתראי:

הסבר א' - ר"ת סובר שגם רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע מודים לרב הונא, וגם לשיטתם יש קדימה לתשלום מיטב, כדכתיב "מיטב שדהו". גם כסף נחשב באותה דרגה, כיוון שגם הוא מפורש בפסי' "כסף ישיב". אלא שבדלית ליה יכול לשלם גם סובין, שלא כתיבי להדיא בפסוק.

הסבר ב' - רב הונא חולק עליהם והלכה כמותו. כיוון שרב אשי קבע את תירוצו של רב הונא באחרונה, משמע דס"ל כוותיה. תוספות רבינו פרץ (ט.) פסק גם הוא כרב הונא, והסביר שאין הלכה כתלמיד במקום הרב, ורב הונא היה קדום יותר, ורק מאביי ורבא הלכה כבתראי.¹

1. לגבי השאלה מתי פוסקים הלכה כרב לעומת תלמידו ומתי אומרים הלכה כבתראי ישנן דעות שונות.

הרא"ש עצמו כתב שנראין דברי הרי"ף עיקר, והביא ראייה מהגמרא לקמן י :

א"ל רב כהנא לרב, אלא טעמא דכתב רחמנא והמת יהיה לו (להשמיענו שהנבילה הולכת לניזק, והמזיק צריך רק להשלים את ההפרש) הא לאו הכי הוה אמינא נבילה דמזיק הויה?! השתא אי אית ליה לדידיה כמה טריפות יהיב ליה, דאמר מר ישיב לרבנות שוה כסף ואפילו סובין דידיה מבעיא.

מכאן מוכח שרב כהנא פסק כרב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע, דאי פסק כרב הונא לא מובנת קושייתו, דהא נצרך הפסוק להשמיענו שאף במקום שיש לו כסף או מיטב יכול לשלם בנבילה עצמה.

הרא"ש רוצה לדחות את ראיית ר"ת מכך שדברי רב הונא נאמרו באחרונה. הרא"ש כותב שיש גרסא הגורסת בגמרא "אמר רב הונא" ולא "רב הונא אמר". לפי זה דברי רב הונא כלל לא נאמרו על קושיית אביי בדף ז, אלא מוסבים על הנאמר במשנה שמשלמים תשלומי נזק "ממיטב הארץ", ועל כך אמר רב הונא שכסף הרי הוא כמיטב. הרא"ש כותב על גרסא זו שהיא הגרסא המחזורת. אם רב הונא לא בא לתרץ תירוץ נוסף על קושיית אביי, ממילא דבריו לא נאמרו באחרונה, ואין להביא ראייה שרב אשי רצה לפסוק הלכה כמותו.

הרא"ש כותב (בהמשך דבריו) לגבי פריעת בעל חוב, שאם יש ללווה מטלטלים וקרקות - כופים אותו לשלם בעל כרחו מהמטלטלים (אם המלוה חפץ בהם יותר מקרקעות), "כיוון דזוזי יהיב שקיל כל מילי דמקרב טפי לזוזי והיינו מטלטלי, דאי לא מזדבן בהאי מתא מזדבן במתא אחריתא". הרא"ש מסביר שכיוון שהמלווה נתן מעות, אנחנו צריכים לדאוג להחזיר לו מעות, ואם אין לנו מעות, נביא לו את הדבר הכי קרוב למעות. בהמשך נדון האם אפשר ללמוד מבעל חוב לנזיקין.

שיטת הרמ"ה

שיטה חדשה באופן התשלום מצאנו לרמ"ה (הובאו דבריו בנמוקי יוסף ב.).

הרמ"ה כותב שכשיש למזיק זוזי - צריך לתת דווקא זוזי, ורק כשאינו יכול לשלם סובין. ובהמשך דבריו שם כותב, שאם יש למזיק מטלטלים וקרקות - לא יכול לתת את הקרקעות, כיוון שהמטלטלים עדיפים מפני שהם יותר קרובים לכסף.

הרמ"ה מסביר שלמד את דבריו מלשון הגמרא בדף ז: "דאי לא מזדבן הכא מזדבן במתא אחריתי", שמשם למדנו שעיקר המבוקש הוא למכור את החפץ ולקבל תמורתו כסף.

מכיון שכך, למדנו שאם יש לו כסף מזומן חייב לשלם דווקא כסף מזומן. אם יש לו מטלטלים וקרקע - יתן דווקא מטלטלים, כיוון שהם יותר קרובים לכסף (היה אפשר

עיין ברא"ש לקמן פרק ב' סימן א' ובפפולא חריפתא שם אות ג', וברא"ש ב"מ פרק ד' סימן י"ט. ובהגה' הגרי"פ שם ציין למס' מקומות ברא"ש וסיים: "צא ובדוק בסימנים הנ"ל ותראה סתירות נפלאות ומאתר לאתר חלוק."

להסביר על פי פשט לשון הגמרא שמטלטלים יותר קרובים לכסף כיוון שאפשר למכור אותם בכל מקום, ואילו קרקע אפשר למוכרה דווקא במקומה, וקשה למכור קרקע כשהולכים למקום אחר. הרמ"ה עצמו כותב שאפשר למכור מטלטלים בקלות, מפני שאינם צריכים הכרזה כקרקע.)

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם בהלכות נזקי ממון (פרק ח' הלכה י') כותב:

כשבית דין נזקקין לגבות הניזק מנכסי המזיק גובין מן המטלטלין תחילה. אם לא היו לו מטלטלין כלל או שלא היו המטלטלין כנגד כל הנזק, גובין השאר מן הקרקע מן היפה שבנכסי המזיק, וכל זמן שימצאו מטלטלין אפילו סובין אין נזקקין לקרקע. מפשטות דברי הרמב"ם נראה שפסק שאם יש לו מטלטלים ישלם דוקא מהם, ורק אם אין לו - ישלם קרקע מיטב. ויש לעיין מנין למד זאת הרמב"ם? המגיד משנה שם כותב שהרמב"ם פסק כרב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע. גם כאן נשאל - מניין לו שיש עדיפות לכסף ושווה כסף על מיטב, הרי ראינו לעיל שלפי פשטות דבריהם אין עדיפות לצורת תשלום אחת על חברתה? נראה לומר שגם הרמב"ם למד כמו שהסביר הרמ"ה. מדחזינן דקפידת האדם היא דווקא על כסף, עליו לשלם את הדבר שהכי דומה לכסף. אלא שהרמב"ם חולק על הרמ"ה וסובר שאין עדיפות לכסף מזומן על פני שווה כסף, דלרמב"ם מטלטלים הרי הם ככסף.² [וכן הסבירו ה"ז והגר"א בסימן תיט סעיף א בדעת הרמב"ם].

הסבר הנחלת דוד

הנחלת דוד בא להסביר את דברי הרמב"ם והרמ"ה ע"י הסבר נפלא בסוגיית הגמ'.

הנחלי"ד מסביר שהרמב"ם והרמ"ה התקשו מדוע אביי (י) לא הקשה את סתירת הפס' "כסף" ו"מיטב", הרי לכאורה יש בזה סתירה - ממה המזיק צריך לשלם, מכסף או ממיטב. ואי אפשר לומר שהתורה באה לומר שהתשלום הוא באחד משני האופנים, ובאיזה שיבחר המזיק ישלם, כיוון שהיה ברור לגמ' שהתשלום בכסף עדיף על פני תשלום מיטב, כדמוכח בסוגיית הגמ' בכתובות פו: (שהבאנו לעיל) גבי תולה מעותיו בנכרי.³ כיוון שברור שאדם מעדיף לשלם זוזי, אי אפשר לומר שהתורה באה לומר שאפשר לשלם או

2. כמו שנראה מהגמ' לקמן יד: שכל המטלטלים מלבד קרקע הרי הם ככסף.

3. כמו שראינו בבעל חוב שתשלום כסף עדיף על פני קרקע הוא הדין בנזיקין. וליכא לחלק ביניהם ולומר שדין זה דווקא בבעל חוב כיון דזוזי יהיב, כיון שלא למדנו משם דין, אלא רק מה חביב אצל בני אדם.

בזה או בזה, דאם כן היה מספיק לתורה לכתוב רק מיטב, ואנא ידענא דודאי אם רוצה לשלם זוזי דעדיפי טפי - הרשות בידו, כיוון דזוזי חביבי טפי אצל בני אדם.⁴

אלא מדכתבה התורה שני פסוקים, למדנו שיש שתי מדרגות בתשלום - אם יש לו כסף צריך לשלם דווקא כסף, ואם אין לו ישלם ממיטב. אלא שהקשתה הגמ' מהברייתא של "כסף ישיב - לרבות שווה כסף ואפילו סובין", שלכאורה מסברא היינו אומרים שסובין גרועים ממיטב. אך הברייתא למדה את דין סובין דווקא מהפסוק של כסף - "כסף ישיב", ואם כן נראה שכשם שכסף קודם למיטב, הוא הדין סובין שנלמדו מכסף, דאם לא כן, נלמד את דין סובין מהפסוק דכתיב גבי מיטב. ואם כן יוצא הפוך מהסברא, שסובין קודמים למיטב?

על זה באו רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע לתרץ שסברתנו אינה נכונה. סובין אינם גרועים ממיטב, אלא אדרבא - "כל מילי מיטב הוא", וממילא סובין עדיפי ממיטב, כיוון דנלמדו מהפסוק של כסף.

רב הונא (ט). בא לחלוק על רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע ובא לחזק את סברת אביי בקושייתו שסובין גרועים ממיטב. רב הונא חולק גם על הנחת היסוד של אביי ורבא שכסף עדיף ממיטב, וסובר שאין הבדל בין כסף למיטב (וחלק על רב פפא ורבא בכתובות פו:). אם אין הבדל בין כסף למיטב, אין לומר שסובין שלמדנו מהפסוק של כסף עדיפים על מיטב.

לפי זה מובן מדוע פתח רב הונא את תירוצו ואמר "או כסף או מיטב". קודם כל צריך לומר שאין הבדל בין כסף למיטב ואין עדיפות לשלם באחד מהם. לכן התורה צריכה לכתוב את שניהם לומר לך שיכול לשלם בכל אחד מהם, ואם היה כתוב רק אחד מהם לא הייתי יודע שאפשר לשלם בדבר השני.

אחרי שלמדנו את זה, למדנו גם מ"כסף ישיב" את דין סובין, אך אין להוכיח מכאן שסובין עדיפי על מיטב, דהא כסף ומיטב שווין. (אפשר לומר דאדרבא מאי דכתיב להדיא בתורה עדיף טפי). על פי זה תירץ רב הונא דבדלית ליה לא כסף ולא קרקעות ישלם סובין.

לפי זה אתי שפיר פסקי הרמב"ם והרמ"ה, דשניהם פסקו כרב פפא וכרב הונא בריה דרב יהושע וכדפסק הרי"ף. מדברי שניהם למדנו שיש עדיפות לכסף וישיב על פני מיטב, אלא שנחלקו הרמב"ם והרמ"ה האם יש עדיפות לכסף על פני שווה כסף: הרמ"ה סובר שהדבר המפורש בפסוק קודם למה שנלמד מדרשה (וכמו שמצאנו להדיא בדברי רב הונא), ולכן כסף קודם לשווה כסף, ולכך יש לו ג' מדרגות: כסף, סובין ומיטב.

4. ואין לומר שיהיה כח בע"ח עדיף מנזיקין, דהא אדרבא מצאנו שכח נזיקין יפה מבע"ח, שהנזקין גובין מעידית ובע"ח דינו בבינונית. וא"א לומר שסוגייתנו (ז). חלקה על הגמ' בכתובות, כיון דשם זו מימרא של רב פפא ורבא, והם גם האמוראים בסוגייתנו - "רמי ליה אביי לרבא" (ז), ובתירץ הגמ' (ז): מצאנו את רב פפא.

הרמב"ם סובר שלרב פפא ולרב הונא בריה דרב יהושע אין הבדל בין מה שמפורש בפסוק ובין מה שנלמד מדרשה, ושניהן שווין במעלה וקודמים למיטב.

פסיקת הטור והשולחן ערוך

הטור כותב בתחילת סימן תיט:

כשבאין להגבות לניזק נזקו, רואין אם יש למזיק מטלטלין אין יורדין לנכסיו למכור קרקעותיו אלא יתן לו מטלטלין, ואפי' שיש לו כסף יכול לשלמו בסובין, דכל מילי דמיטלטל מיטב הוא... ואם אין לו מטלטלין יורדין לקרקע עידית שבנכסיו.

דברי הטור דומים מאוד לדברי הרמב"ם (אך בהמשך נראה שיש שרצו לחלק ביניהם), ונחלקו מפרשי הטור בכוונת דבריו:

הבית יוסף הבין בדבריו שאם יש למזיק מטלטלים וקרקע - כופים אותו לשלם דווקא מטלטלים. מקור דבריו מדברי הרא"ש לגבי בעל חוב, שאם יש ללווה מטלטלים וקרקע - כופים אותו לשלם מטלטלים דמקרבי טפי לזוזי. אע"ג שהיה מקום לחלק ביניהם ולומר שדווקא בעל חוב שקיבל כסף מזומן צריך להחזיר כסף מזומן (וכך היה אפשר ללמוד מדברי הרא"ש שכתב "כיון דזוזי יהיב שקיל כל מילי דמקרב טפי לזוזי"), לא מצאנו שחילקו חכמים ביניהם, ולכך גם אנחנו לא נחלק.

לעומתו הבינו הב"ח והפרישה שהטור רק דיבר על דרך בני אדם, שמעדיפים לשלם ממטלטלים לפני שמשלמים מקרקעותיהם. נפקא מינה שאם המזיק לא נמצא לפנינו - נגבה לניזק ממטלטליו של המזיק ולא מקרקעותיו, אך וודאי שאם המזיק לפנינו ואומר שמעדיף לשלם קרקע - יכול לשלם קרקע, דהא מפורש בפסוק "מיטב שדהו". דווקא בעל חוב דיהיב זוזי - שקיל כל מילי דמקרב טפי לזוזי.

הגר"א (ס"ק א בליקוט השני) נקט בדרך אמצעית שמחלקת בין דברי הטור והרמב"ם: הטור כתב "יתן לו מטלטלין" משמע שזה תלוי ברצונו של המזיק, וכמש"כ הב"ח והפרישה. אך הרמב"ם כתב שבי"ד נזקקים לגבות מן המטלטלין - משמע שיש עליו חיוב בעל כרחו לשלם מהמטלטלים (וכמש"כ הש"ך והע"ש בדעת השו"ע).

השו"ך (ס"ק ב) מביא שהנמוקי יוסף ב"ב (מו: בדפי הרי"ף) כותב במפורש שלדעת הרמב"ם כשיש לו מטלטלים וקרקע צריך לשלם דווקא מהמטלטלים.

השו"ע (תיט, א) מביא את דברי הרמב"ם כלשונם, ונחלקו הנושאי כלים בהבנת דבריו:

הסמ"ע הסביר בדעת המחבר והרמב"ם כמו שהסביר בדברי הטור, שמסתמא ישלם במטלטלים, אך באמת יד המזיק על העליונה לבחור לשלם במה שיחפוץ.

השו"ך הסביר כדברי הב"י בטור וכדברי הע"ש, שיש חיוב על הבעל חוב לשלם דווקא מהמטלטלים. וכן הסבירו הטי"ז והגר"א בדעת השולחן ערוך.

הטי"ז הבין בדברי הרמב"ם והשו"ע שצריך לשלם דווקא במטלטלים ולא בקרקע, אך כתב שכיוון שר"ת פסק כרב הונא שיכול לשלם או קרקע או מטלטלים (ואינו דומה בזה

לבע"ח), לעניין הלכה אין בידינו להכריע, ואין כח לניזק לכפות את המזיק לשלם לו דווקא מטלטלים נגד דברי ר"ת.

לעיל הסברנו שהרמ"ה למד את דבריו מדברי רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע בדף ז': הגר"א מוסיף שהרמב"ם למד את דבריו גם מסוגיית הגמ' בדף ט'.

כשרב הונא אומר "או כסף או מיטב" כוונתו היא - צריך לשלם בכסף, ואם אין לו יכול לשלם מקרקע מיטב. הגמ' מקשה על כך "איתביה רב נחמן לרב הונא ישיב לרבות שווה כסף ככסף", דהיינו - מדוע אמרת שאם אין לו כסף ישלם מיטב, הרי עדיף שישלם שווה כסף, דהוא קרוב יותר לכסף? ומתרצת הגמ' - הכא במאי עסקינן דלית ליה", דהיינו - מה שאמר רב הונא לשלם מיטב זה דווקא כשאין לו כסף או שווה כסף.

לפי דברי הגר"א, הרמב"ם הסביר את הגמ' הפוך מרש"י: לרש"י צריך לשלם כסף או מיטב, ורק בדלית ליה ישלם סובין. לרמב"ם, אדרבא, סובין עדיפי טפי ממיטב (כמו שראינו בגמ' לעיל ז': שסובין עדיפי טפי מקרקע, דאי לא מזדבני הכא מזדבני במתא אחריתו), ורק בדלית ליה סובין ישלם מיטב.

לפי הסבר הגר"א בשיטת הרמב"ם, כשרב הונא אמר בתחילה "או כסף או מיטב", כוונתו היתה - או כסף ושווה כסף, דמטלטלין בכלל כסף הם ולא הוצרך להזכירם, ורק בדלית ליה סובין - "או מיטב". לפי זה לא נחלקו רב פפא ורב הונא בדר"י עם רב הונא, וכולם סוברים שעדיף לכתחילה כסף או שווה כסף ורק בדלית ליה ישלם מיטב.

הסבר חיוב תשלומי המזיק

ניתן להסביר שהרמב"ם והרמ"ה נחלקו עם הר"י, בשאלה האם חיוב המזיק הוא להשלים את הנזק, או חיוב דמים. דהיינו, האם המזיק צריך להביא את החפץ עצמו או את דמיו לפי שווים עכשיו, או שנוצר עליו חוב דמים משעת הנזק על פי שווי השער בזמן הנזק.

המחנה אפרים בתחילת הלכות נזקי ממון (סי' א') דן - מה דין אדם שהזיק חפץ שהיה שווה חמש, ובשעת הפרעון ירד מחירו לארבע - האם צריך לשלם כמו שעת הנזק או כמו שעת הפרעון. לעניין גזילה קיי"ל שצריך לשלם כמו שהיה שווה בשעת הגזילה, אך אולי דווקא שם גלי קרא דכתיב "והשיב את הגזילה אשר גזל" - כעין שגזל, ואולי במזיק סגי שיחזיר כלי אחר הדומה לכלי שהזיק, אע"פ שאינו שווה כ"כ כדמעיקרא.

המחנה"א רצה לומר שנחלקו בדבר הרמב"ם והראב"ד. הרמב"ם סובר שיכול לשלם את החפץ עצמו אע"פ שכעת הוא שווה פחות, או את דמי החפץ ע"פ השווי העכשווי. לעומתו הראב"ד סובר שמשעה שהזיק נתחייב בדמי היזקו, ואף אם הוזל מחיר החפץ אח"כ - עדיין יש עליו חיוב דמים מהשעה הראשונה.

ה"מנחת שלמה" ב"ק (פרק א' סי' ה' ענף ב' סעיף ח') כתב שנחלקו האם חיוב תשלומי נזיקין זה להשלים את הדבר החסר, דהיינו להחזיר לו חפץ כמו החפץ שהזיק, או את דמיו (מדן

"מה לי הן מה לי דמיהן" ולכן חיובו הוא כמו ששווה באותה שעה שמשלם לו, או שהחיוב הוא חיוב דמים ומתחייב כשעת הנזק.

הגרש"ז העלה (שם ענף א' סעי' ג') אפשרות להסביר בדעת הרמ"ה כסברת הרמב"ם, שיש חיוב על המזיק להשלים את החפץ. כיוון שהוא צריך לדאוג להחזיר את הדבר הניזוק, עליו לשלם באופן הכי קרוב לדבר הניזוק. הגרש"ז שם מעיר שאין הכוונה שע"י שמשלם כסף קל יותר לקנות את הדבר שהפסידו, דלגבי קניין הדבר האחר חשיב רק גרמא. אלא שההשלמה שצריך להשלים לניזק היא את ההפסד שהפסידו, וכמו שהפסידו שווי של ממון, כך גם צריך להשלים לו שווי של ממון, וכסף (או שו"כ שיותר קל למכור אותו) - נחשב שפיר השלמת החסרון.⁵

יש להעיר, שלפי זה יוצא חידוש (שהגרש"ז כותב שוודאי שאינו נכון לדינא), שאם הזיק סובין יכול לשלם לו סובין גם לפי הרמ"ה, דהא זה ממש השלמת החסרון, וכמו כן יכול לשלם גם בכסף. בהשקפה ראשונה היה אפשר לומר שאולי באמת כך יסבור הרמ"ה, וכל דבריו נסובו רק על מקום שלא בא ממש לשלם את אותו דבר שהזיקו. אך לכאורה נראה שאי אפשר לומר כך. דהא כתב הרמ"ה דבדאית ליה מטלטלי ומקרקעי עדיף טפי לשלם ממטלטלי. והרי הפסוק שדיבר על תשלומי "מיטב" קאי על נזק של שדה, כדכתיב "כי יבער איש שדה או כרם ושלח את בעירה ובער בשדה אחר מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם", ואעפ"כ סוברים רב פפא ורב הונא בדרי"י ע"פ הרמ"ה שעדיף טפי לשלם מטלטלים. הרי לן שאף כשבא לשלם ממש כמו הדבר הניזוק - יש לנו סדרי קדימה. ויש לדחות ששם אין זה נזק הקרקע אלא נזק הגידולים, וא"כ בין הקרקע ובין המטלטלים הם לא כמו הדבר הניזוק, ולכן יש עדיפות למטלטלים.

אם נבין שמדובר בנזק קרקע ממש, אפשר להסביר בדוחק שכשאדם בא לשלם בקרקע אחת במקום קרקע אחרת - הוא לא ממש משלים את הקרקע הראשונה, כיוון שלאדם יש עדיפות לקרקע שלו. אם אדם שבר חבית יין ובא לשלם ביין אחר (וכן בשאר מטלטלים שהם זהים בעצם וההבדל ביניהם הוא מזערי, אע"פ ש"רוצה אדם בקב שלוי") - באמת הוא משלים בזה את הנזק. אך אם אדם משלם קרקע אחרת, שדרך בני אדם להקפיד בדבר כזה ולטעון שהם חפצים דווקא בקרקע מסויימת (והקרקע החילופית מבחינתם היא דבר אחר לגמרי) - אע"פ שמשלם להם קרקע עידית, יכול הניזק לטעון שזה לא ממש השלמת הנזק, והוא חפץ דווקא בכסף ממש, או שו"כ שבקל יוכל למכרו ולהפוך אותו לכסף.

היה אפשר לומר שהרי"ף חולק על הרמ"ה והרמב"ם בעיקר סברתם. לשיטתו חיוב נזיקין אינו חיוב להשלים את הדבר הניזוק אלא חיוב תשלומים משעת הנזק. יש לפנינו גי

5. אפשר להסביר בדרך דומה את דברי ר"ת. צריך להשלים את החפץ באופן הכי דומה לחפץ הניזוק. אפשר להשלים זאת בכסף ואפשר בתשלום הכי טוב שאני יכול לשלם. ר"ת פוסק כרב הונא וחולק על ר"פ ור"ה בדרי"י, וא"כ אין לו את סברת "כל מילי מיטב הוא". לכן דווקא מה שנקרא מיטב ממש נחשב תשלום טוב.

אפשרויות כיצד לשלם את החוב שנוצר - או בכסף, או במטלטלין, או בקרקע עידית, ואין עדיפות לצורת תשלום אחת על השנייה.

לפי הרמ"ה והרמב"ם כיון שאנו רוצים להשלים את הנזק, צריך לנסות בהתחלה להשלים את הנזק באופן הכי דומה למה שהזיק, דהיינו את שווי הממון שלקח לו. השלמה זו נעשית או ע"י כסף, או ע"י מטלטלים שבקלות יוכל למוכרם.

סיכום

ראינו ארבע שיטות שונות באופן תשלומי המזיק את נזקיו:

- שיטת הרי"ף - יכול לשלם ממה שרוצה, או כסף או סובין או מיטב.
- שיטת ר"ת - כשיש לו כסף או מיטב צריך לשלם דווקא מהם. כשאינ לו - אפי' סובין.
- שיטת הרמ"ה - כשיש לו כסף - דוקא כסף. אם אין לו - ישלם סובין. אם אין לו - ישלם מיטב.
- שיטת הרמב"ם - כשיש לו כסף או סובין ישלם דווקא מהם (ואין עדיפות לאחד על השני). כשאינ לו - ישלם מיטב.

רצינו להסביר שר"ת, הרמ"ה והרמב"ם סברו שחיוב המזיק הוא להשלים את הנזק, והסבירו זאת באופנים שונים. לעומתם הרי"ף סבר שחיוב המזיק הוא חיוב דמים שנוצר בשעת הנזק, וניתן לשלם זאת ממה שיחפוץ.